

ROME

DOOR DE OGEN VAN *Antoine Bodar*

Een spirituele gids
voor de Eeuwige Stad

Foto's Werry Crone

Rome door de ogen van

Antoine Bodar

Een spirituele gids voor de Eeuwige Stad

Samengesteld door Arnold Smeets
met medewerking van Sylvester Beelaert,
Lidy Peters, Peter Hemmes
en foto's van Werry Crone

Uitgeverij
Ten Have

Inhoud

Voorwoord (Antoine Bodar) 7

1. De grafkerk van de apostel Petrus 11
2. Maria, Moeder, Moederkerk 31
3. Rome en de romantiek 47
4. De Aventijn: kerken en oranjebloesem 59
5. Augustinus en Monica 71
6. Uitkijkend over ruïnes 87
7. Het Rome van de barok 101
8. Het water van Rome 115
9. De eeuwige glans van schoonheid 133
10. Rome en de Nederlanders 149

Verantwoording (Arnold Smeets) 171

1

De grafkerk van de apostel Petrus

Sint Pieter, boven het graf van Petrus, centrum van de christenheid sedert Jeruzalem minder toegankelijk is.

Kolossale basiliek – voor vaderlandse katholieken thuiskomst, door protestanten niet bemind maar toch bezocht, bekritiseerd om de barokke weelde, evengoed podium van pauselijke liturgie door de eeuwen heen tot heden.

ANTOINE BODAR

11

 Maurice Duruflé, *Tu es Petrus*

Tu est Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. –

Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal Ik mijn Kerk bouwen.

Het graf van de apostel Petrus

Waar begint men als katholiek het bezoek aan Rome beter dan bij het graf van de apostel? Natuurlijk, menigeen zal zijn of haar reis beginnen bij het Colosseum, de restanten van het ooit zo trotse Forum Romanum of de altijd drukke Piazza Navona. Gelovigen trekken al

eeuwen naar Rome om naar de graven van de apostelen te gaan; *ad limina*, zoals dat heet. Het gaat om het graf van Paulus buiten de muren van de oude stad en om het graf van Petrus op de heuvel van het Vaticaan, diep onder de basiliek van Sint Pieter. De basiliek stamt uit de 16e eeuw. Daarvoor stond hier een basiliek die nog door keizer

Constantijn gebouwd is, precies boven het graf van Petrus.

Wie wil kan zich aanmelden voor een rondleiding naar het graf van Petrus. Kleine groepen worden rondgeleid – omdat er beneden niet zo heel veel ruimte is en om het klimaat niet al te zeer te storen. Zo blijven de tweeduizend jaar oude fresco's goed geconserveerd en voor eenieder te bewonderen. De rondlei-

ding wordt gegeven in verschillende talen en wordt, in ons geval, verzorgd door een Engelssprekende jonge man uit de Oekraïne. Hij vertelt aan de gemêleerde groep van zo'n 10 deelnemers over de opgravingen die in alle stilte tussen 1939 en 1949 plaatvonden en hoe paus Pius XII (geboren in 1876, paus in de jaren 1939-1958) tijdens een radiotoespraak op 23 december 1950 bekendmaakte dat daadwerkelijk het graf van de apostel Petrus gevonden was.

Een trap leidt naar het straatniveau van eeuwen geleden. De gids legt uit hoe de situatie rond het begin van onze jaartelling was. Even terug vanwaar we staan pronkte in oude tijden het Circus van Nero, met in het midden van de renbaan een obelisk die volgens de overlevering dicht bij de plaats stond waar Petrus gekruisigd werd. De obelisk is verplaatst en siert sinds de 16e eeuw het Sint Pietersplein.

Daar dus het circus, dan de inmiddels verdwenen Via Cornelia, die langs de noordzijde van het circus liep en toegang bood tot de necropolis waar rijke Romeinen hun dierbaren begroeven in heuse huizen voor de doden. Daar staan we nu.

We lopen langs het grafhuis van een rijke Romeinse familie. Het graf is prachtig versierd met fresco's en beelden van voorouders en heeft een trap naar een dakterras waar de nabestaanden bijeenkwamen om de doden te gedenken met maaltijden. Ook de vrijgelaten slaven vonden hier hun laatste rustplaats; ze bleven behoren tot de *familia*. De necropolis is veel groter dan nu te bezichtigen is, maar als er meer uitgegraven zou worden ontstaat het gevaar dat de fundamente van de basiliek onstabiel worden. We lopen verder naar de plaats waar Petrus begraven werd. De gids wijst op een eenvoudig

graf. Later is het graf gemarkeerd door een klein monument. Tegen een ooit rode afscheidingsmuur kan men sporen van pilaren van een nis zien, een *aedicula* of graftempeltje. Een zekere Gaius, een Romeinse priester die rond 200 leefde, schrijft erover in een overgeleverde brief. Weer later heeft Constantijn de plek verfraaid middels marmeren platen die hij aan liet brengen. Boven deze plek bouwde hij de eerste basiliek met het altaar precies boven het monument.

Het is een bijzondere gewaarwording hier te staan en te kijken. De andere leden van de groep wijzen en turen. De gids wijst naar een gat in het plafond en wie opkijkt ziet de contouren van het altaar met de baldakijn en daarboven weer de grote koepel van Michelangelo (1475-1564). De rondleiding is zo goed als voorbij. We ontmoeten groepen pelgrims en toeristen in de crypte, waar veel pausen begraven liggen, en komen weer buiten. Het lijkt een goed moment voor een korte mijmering.

Volgens de overlevering hebben de christenen altijd eucharistie gevierd boven het graf van Petrus. Is dat wel zo? Of is dat een vrome gedachte? We leven in een tijd waarin we alles wantrouwen en makkelijk vraagtekens zetten of zaken afwijzen. Maar: er is een graf en er zijn botten gevonden. Naar bleek van een man van een jaar of zeventig. Petrus was in zijn zeventiger jaren toen hij de marteldood onderging. Interessant daarbij is, al is het geen sluitend bewijs, dat alle botten van de voeten ontbreken. Ook dat zou kunnen. Volgens het verhaal is Petrus ondersteboven gekruisigd. Hij zou gezegd hebben niet zoals de Heer gekruisigd te willen worden. De redenering is vervolgens dat toen hij gestorven was, de dienstdoende soldaat de handen en voeten afgekapt had, waarna het lijf begraven kon worden. Het is niet zo'n fraai verhaal maar het kan verklaren waarom de voeten ontbreken.

We zouden, denk ik dan toch, overleveringen als deze veel serieuzer moeten nemen. Men levert niet voor niets een bepaald verhaal over, ook niet wanneer het een vroom verhaal is.

De basiliek van de heilige Petrus

Keizer Constantijn liet een deel van de Vaticaanse heuvel afgraven. Met het zand en puin kon de necropolis volgestort worden, waardoor een vlakte ontstond welke dienst kon doen als fundament voor de oude basiliek van Sint Pieter, gebouwd over het graf van de apostel Petrus heen. Het moet een mooie kerk geweest zijn en groots – hoewel twintig keer kleiner dan de huidige basiliek.

In 1506 begint paus Julius II, een telg uit het geslacht Della Rovere (*1443, 1503-1513) met de bouw van een nieuwe basiliek. Men vond hem vaker op de steigers dan aan het altaar, zo wordt gezegd. Van Erasmus is de gevleugelde uitspraak *Julius exclusus* – ‘Julius niet in de hemel’. Dat zegt toch wel iets over wat tegenwoordig het imago van de paus heet. De bouw werd gefinancierd door de verkoop van aflaten, waartegen Luther terecht tekeer is gegaan. Maar het heeft wel deze prachtige basiliek van Sint Pieter opgeleverd.

De belangstelling voor de kunsten en voor de architectuur was groot in die dagen. Een van de belangrijke namen uit die tijd is die van Leon Battista Alberti (1404-1472). Hij schreef een beroemd en

invloedrijk traktaat opgedragen aan paus Nicolaas v (*1397, 1447-1455): *De Re Aedificatoria* (Over de kunst van het bouwen). Alberti ging het om de grootsheid van Rome die begon met de Etrusken. Hij beschreef op basis van een studie naar de ruïnes van hun tempels en die van de latere Romeinse tempels het ideale grondplan en de ideale verhoudingen van bouwwerken. Wat meespeelde, wellicht, is dat men ervan uitging dat de oude Etrusken de bouwkunst van de aartsvader Noach geleerd hadden. De geheime leer van Noach was, volgens dezelfde overleveringen, bron van het inzicht en de wijsheid waarmee uiteindelijk koning Salomon de Tempel in Jeruzalem bouwde. Door volgens aloude principes te bouwen, creëerde men een besef van continuïteit met het verleden en, niet onbelangrijk, bouwde men werkelijk volgens een sacraal, gewijd bouwplan.

Donato Bramante (1444-1514) is de architect die het eerste ontwerp tekende voor de nieuwe Sint Pieter. Het grondplan was een Grieks kruis; centraalbouw dus, gebaseerd op cirkels en vierkanten die in de periode van de Renaissance als ideale, want perfecte vormen beschouwd werden. Uiteindelijk voltooid Carlo Maderno (1556-1629) de nieuwe Sint Pieter zoals die er nu staat, een koepelkerk met een lang schip. Het ontwerp is dus in de loop van de tijd aangepast maar de materiaalkeuze, de kleurstelling, de verhoudingen bleven gebaseerd op de opvattingen die Alberti verwoordde, en die zijn tijdgenoten deelden. Het hing om het zo maar te zeggen in de lucht. Het ging hen om het verwerkelijken van het idee van continuïteit en de overtuiging van de grootsheid van Rome. Kortom: er is over nagedacht.

Wie naar de basiliek kijkt, wordt getroffen door de kleurrijke en brede gevel, bekroond door een attiek en daarboven nog eens dertien gigantische beelden, elk vijf meter zeventig hoog. We zien Christus in het midden, met naast hem Johannes de Doper en verder elf

apostelen. Petrus staat er niet bij. Hij is niet vergeten. Petrus en ook Paulus hebben elk een kolossaal beeld vlak voor de Sint Pieter.

Het is nog vroeg in de ochtend als we de basiliek bezoeken. Het is vrij rustig en de weinige bezoekers zijn stil. Het kan, weet ik uit ervaring, hier rumoerig zijn. De stilte past beter. Rechts de beroemde en altijd ontroerende *Pietà* van Michelangelo. Voor ons de enorme diepte en hoogte van het schip. Het is een immense kerk, de grootste van de christenheid, ingewijd op 18 november 1626 door paus Urbanus VIII (*1568, 1623-1644). De plechtigheid duurde meer dan vier uur, aldus een ooggetuige. Aan het einde zong men de sequentie *Ave Maris Stella*.

19

 Giovanni Pierluigi da Palestrina, *Ave Maris Stella*

Ave maris stella,
Dei Mater alma,
atque semper Virgo,
felix coeli porta.

Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace
mutans Hevae nomen.

Solve vincla reis,
profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.

Monstra te esse matrem,
sumat per te precem,

qui pro nobis natus
tulit esse tuus.

Virgo singularis
inter omnes mitis,
nos culpis solutos
mites fac et castos.

Vitam praesta puram,
iter para tutum,
ut videntes Jesum
semper collaetemur.

Sit laus Deo Patri,
summum Christo decus,
Spiritus Sancto
tribus honor unus.

Wees gegroet, o Sterre, voedende Moeder Gods, en altijd Maagd, zalige poort des hemels. Gij die dit Ave uit de mond van Gabriël mocht vernemen, grondvest ons in de vrede door de naam van Eva om te keren. Slaak de boeien van de zondaars, schenk het licht aan de blinden, verdrijf onze kwalen en verwerf ons alle goeds. Toon dat gij moeder zijt; moge Hij, die voor ons geboren is, en zich verwaardigd heeft uw Zoon te zijn, door u onze gebeden aanvaarden. Maagd zonder weerga, boven allen zachtmoedig, verlos ons van onze schuld en maak ons zachtmoedig en kuis. Geef ons een rein leven, bereid ons een veilige weg, opdat wij Jezus aanschouwend ons eeuwig samen mogen verblijden. Lof zij aan God de Vader, roem aan Christus de Allerhoogste, en aan de Heilige Geest; aan alle drie gelijke eer.

Eeuwenlang hoorden kerk, muziek, letteren en kunsten bij elkaar en het zou de toekomst van de Kerk bevorderen als dat zou blijven of wederom zou worden geïnitieerd. Urbanus VIII was een man van de kunsten en van de letteren. Toen hij nog kardinaal Barberini heette schreef hij poëzie. Bijvoorbeeld *Passa la vita* – ‘Het leven trekt voorbij als het knippen van een ooglid. De dag, die ons zojuist nog rein en rozig toelachte, is veranderd in een donkere nacht. In een handomdraai verandert een met alle schoonheid getooid gezicht in as’, met andere woorden: in de dood. Het gedicht eindigt met de gedachte dat een wijs mens zich beter op een leven in de eeuwige rustplaats dan op het leven in het vluchtige aardse voorbereidt. Deze paus Urbanus gaf opdracht voor de bronzen baldakijn over het hoofdaltaar. Het brons werd gehaald, gesloopt beter, uit het Pantheon. *Quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini*, spotten de Romeinen: ‘Wat de barbaren niet gedaan hebben, hebben de Barbarini gedaan.’ Inmiddels zijn we aangekomen bij het hoofdaltaar met de onte-

genzegeggelijk prachtige baldakijn. Daarboven de schone koepel van Michelangelo. Ter rechterzijde staat een beeld van de apostel Petrus, nog uit de oude Sint Pieter. Zijn voet is geheel afgesleten. Het is al eeuwen gebruikelijk voor bezoekers even de voet aan te raken om zijn voorspraak te verwerven. Op dit moment gebeurt dat door een groep Aziaten, vermoedelijk niet omwille van de voorspraak maar omwille van de foto ter herinnering.

Het hoofdaltaar staat precies boven het graf van Petrus en het is duidelijk te zien dat het middelpunt van de koepel ten opzichte van de positie van het altaar iets naar voren staat. Er is geen rechte lijn omhoog. Er zijn kunsthistorici die in deze kerk een architectonische echo zien van de Heilig Grafkerk in Jeruzalem, waar de koepel eveneens excentrisch is ten opzichte van het graf.